

УДК 65.011.2:338.432

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

С.О. Черкасова, к.е.н.

Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Черкасова С.О. Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств.

Визначені основні проблемні аспекти управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств в контексті визначення її сутності та взаємодії з поняттям конкурентоспроможності. Наведено авторський підхід до визначення структури та основних складових організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств в рамках організації його обліково-аналітичного забезпечення.

Ключові слова: економічна безпека, конкурентоспроможність, організаційно-економічний механізм, управління, обліково-аналітичне забезпечення

Черкасова С.А. Формирование организационно-экономического механизма управления процессом укрепления экономической безопасности промышленных предприятий.

Определены основные проблемные аспекты управления процессом укрепления экономической безопасности предприятий в контексте определения ее сущности и взаимодействия с понятием конкурентоспособности. Приведен авторский подход к определению структуры и основных составляющих организационно-экономического механизма управления процессом укрепления экономической безопасности промышленных предприятий в рамках организации его учетно-аналитического обеспечения.

Ключевые слова: экономическая безопасность, конкурентоспособность, организационно-экономический механизм, управление, учетно-аналитическое обеспечение.

Cherkasova S.O. Formation of organizational and economic mechanism for the process of strengthening the economic security of industrial enterprises.

The main problematic aspects of the process of strengthening the economic security of enterprises in the context of determining its nature and interaction with the concept of competitiveness are defined. An author's approach to the determination of the structure and main components of the organizational-economic mechanism for the process of strengthening the economic security of industrial enterprises in the framework of the organization of its accounting and analytical support is given.

Keywords: economic security, competitiveness, organizational and economic mechanism, management, accounting and analytical support.

Підвищення агресивності зовнішнього й, частково, внутрішнього середовища призвело до виникнення нових загроз і посилення їхнього впливу на результативність діяльності підприємств. Запобігання негативному впливу комплексу зовнішніх і внутрішніх загроз можливо шляхом забезпечення своєчасної реакції на них і створення умов для безпечного розвитку через ефективне управління економічною безпекою в рамках загальної системи управління суб'єктом господарювання. Прийняття оптимальних рішень в області управління й забезпечення економічної безпеки підприємств (ЕБП) потребує вирішення ряду питань, пов'язаних з оцінюванням рівня їх економічної безпеки, розробкою та практичним впровадженням відповідного обліково-аналітичного інструментарію управління.

В сучасних умовах для ефективного господарювання головним є визначення цілей створення та функціонування підприємства. Тому виникає необхідність постійного дотримання економічної безпеки підприємства, як гаранта його стабільного та максимально ефективного функціонування, починаючи з моменту створення до розвитку високого потенціалу у майбутньому. Становлення економічної безпеки підприємства, як правило, відбувається шляхом формування та реалізації механізму управління процесом її зміцненням.

Аналіз досягнень і публікацій по темі дослідження

Необхідно зазначити, що незважаючи на велику кількість наукових праць таких російських вчених як Л. Абалкіна, М. Бендікова, В. Богомолова, В. Тамбовцева, В. Гусєва та вітчизняних вчених – В. Гейця, Г. Козаченка, А. Сухорукова, В. Мунтіяна, Т. Васильціва, Б. Мізюка та багатьох інших, що присвячені дослідженню теоретико-методичних засад забезпечення економічної безпеки на різних рівнях господарської системи, але й дотепер залишається невирішеним коло питань, пов'язаних з формуванням та реалізацією ефективного організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки, зокрема на рівні промислових підприємств. Попри вагомий доробок названих вчених, зміна умов зовнішнього середовища, вплив внутрішніх і зовнішніх чинників посилюють необхідність удосконалення методик оцінювання

й аналізу рівня економічної безпеки промислових підприємств, формування ефективного постійно діючого механізму моніторингу та управління процесом її зміцнення у структурно-функціональному аспекті в рамках здійснення стратегічної взаємодії зі суб'єктами зовнішнього середовища, що робить обраний напрям наукового дослідження актуальним й перспективним.

Отже, *мета* статті полягає у висвітленні сучасних проблемних аспектів формування й реалізації організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Актуалізація у науковій літературі підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства» та передумов його дослідження пов'язана з тим, що сучасні економічні реформи являються вагомими чинниками становлення та розвитку вітчизняних промислових підприємств як сфери прояву економічної активності населення держави, а економічна безпека підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки набуває статусу однієї із важливих складових забезпечення національної безпеки та конкурентоспроможності (КС) в рамках огляду її впливу на забезпечення життєздатності кожної особи суспільства. При цьому, варто зазначити, що до сьогодення серед науковців так і не існує єдиної точки зору щодо визначення взаємозв'язку та взаємозалежності КС підприємств і їх економічної безпеки, досі відсутній загальноприйнятний підхід щодо визначення переліку складових економічної безпеки в рамках формування системи показників моніторингу й оцінювання КС підприємств та відповідного обліково-аналітичного інструментарію управління.

Необхідно наголосити, що поняття безпека підприємства є похідним від поняття безпеки взагалі. У зв'язку з тим, що поняття «безпека» сформувався в області політичної рефлексії, найбільшу розробленість проблема безпеки має у політичній сфері. У вітчизняній літературі радянського періоду безпека, як правило, ототожнювалась з обороноздатністю, національною безпекою, військовою силою або невразливістю. На даний момент більшість вчених підтримують поняття терміна «безпека», викладене в ст. 1 Закону «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19 червня 2003 року [1]. У цьому документі національна безпека розглядається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз.

В самому загальному розумінні, безпека визначається як стан складної системи, коли дія зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до погіршення системи або до неможливості її функціонування та розвитку, та відповідно процес її забез-

печення розглядається як певна діяльність з попередження будь-яких загроз, небезпек [8].

Ряд авторів, що займаються проблематикою оцінювання КС підприємств наголошують, що економічна безпека підприємства складається з декількох функціональних складових, при чому однією із найбільш вирішальних являється саме КС, оскільки за умов ринкових відносин саме вона стає головним фактором успіху в бізнесі та забезпеченні економічної безпеки [3, 5].

В самому загальному розумінні під безпекою підприємства слід розуміти захищеність підприємства від негативного впливу сукупності соціальних, економічних, екологічних, правових та силових внутрішніх і зовнішніх чинників [2]. При цьому термінологічно економічна безпека підприємства являє собою здатність підприємства до захисту власного конкурентоспроможного потенціалу від внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих чинників [4].

Деякі науковці відзначають, що загроза економічній безпеці може виявлятися у вигляді втрати рівня конкурентного статусу підприємства, та пропонують розглядати її в якості універсальної категорії, яка віддзеркалює захищеність діяльності підприємств від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища, а також спонукає систему управління швидко реагувати й усувати різноваріантні загрози, що можуть негативно вплинути на КС і економічну стабільність [2, 4, 7].

Однак більшість науковці вважають, що економічна безпека підприємства (ЕБП) являється формуючим елементом структури управління процесом формування та забезпечення КС і покликана виконувати ряд функцій, в переліку яких можна відзначити прогнозування, оцінку фінансового ризику, виявлення загроз, збереження конкурентних переваг та інші [3, 5, 6]. При цьому вона розглядається як певний стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, техніки, технологій й тощо) і підприємницьких можливостей, за умови існування якого гарантується найбільш ефективне їх використання з метою забезпечення стабільного функціонування та динамічного науково-технічного та соціального розвитку підприємства, запобігання внутрішнім та зовнішнім негативним впливам (загрозам) [8].

Виходячи із зазначеного, можна дістати висновок, що для ефективного забезпечення економічної безпеки підприємства необхідне використання системного та комплексного підходів, які визначають необхідність формування та реалізації організаційно-економічного механізму управління процесом її зміцнення. При цьому системний підхід до формування відповідного механізму припускає, що системі управління необхідно враховувати всі умови діяльності підприємства, а сам механізм повинен мати чітко окреслені елементи, схему їх дії і взаємодії, а комплексний підхід – передбачає дії щодо створення ефективної системи управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємства на

засадах розробки комплексу заходів щодо забезпечення його стабільного розвитку через створення сприятливих умов, а також нейтралізацію та ліквідацію зовнішніх та внутрішніх загроз.

При цьому механізм управління процесом зміцнення ЕБП має базуватися на завданнях і принципах управління процесом зміцнення економічної безпеки, що передбачає комплексну та системну сукупність відповідних методів, інструментів та конкретних практичних заходів. При цьому зміцнення економічної безпеки підприємств являє собою певний вид управлінської діяльності, спрямованої на формування, розвиток та реалізацію конкурентних переваг та забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта економічної конкуренції.

Таким чином, управління процесом зміцнення ЕБП має ґрунтуватися на базових положеннях теорії управління, відповідно до яких до основних елементів системи управління можна віднести мету, об'єкт і суб'єкт, методологію, принципи, процес та функції управління, а формування ефективного організаційно-економічного механізму управління має відбуватися одночасно з формуванням відповідної системи її обліково-аналітичного забезпечення.

В рамках цього, метою формування та практичної реалізації організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств являється забезпечення її необхідного рівня задля досягнення підприємством своїх тактичних і стратегічних цілей. Досягнення поставленої мети здійснюється завдяки вирішенню наступних основних організаційно-економічних заходів:

- організація служби економічної безпеки на підприємстві;
- планування мети, завдань, функцій, принципів управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємства;
- формування бюджету служби економічної безпеки підприємства;
- фінансове забезпечення функціонування системи управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємства;
- контроль за дотриманням планових показників і аналіз відхилень рівня економічної безпеки підприємства від заданих нормативів;
- діагностика стану рівня економічної безпеки підприємства й тощо.

Відповідно, під організаційно-економічним механізмом управління процесом зміцнення економічної безпеки промислового підприємства доцільно розуміти взаємозалежну сукупність:

- форм і методів економічного управління, у т.ч. системи мотивації;
- форм і методів тактичного й оперативного управління;
- важелів і методів формування системи керуючих параметрів;

- системи обґрунтованих фінансових й адміністративних обмежень;
- інформаційної системи формування законодавчо-правової та нормативної бази управлінських рішень.

При аналізі й оцінюванні механізму доцільно використовувати методи спостереження, експерименту, імітаційного й економіко-математичного моделювання й інші. Відповідно до цього необхідно послідовно вивчити механізм обліково-аналітичного забезпечення ЕБП, фактори, важелі та методи, закладені в його основу.

Враховуючи дані положення, пропонується організаційно-економічний механізм управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств визначити як сукупність взаємозалежних організаційних, економічних і адміністративно-правових важелів і методів цілеспрямованого впливу на об'єкт управління (промислове підприємство), які у взаємодії забезпечують реалізацію комплексних цільових програм і планів досягнення певного рівня його економічної безпеки. Він повинен забезпечувати моніторинг, аналіз, удосконалення, прогнозування та планування рівня економічної безпеки, який досягло підприємство за певний час.

На рис. 1 наведена структура сформованого організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств.

Відповідно до наведеної запропонованої структури, умовно механізм управління можна поділити на два блоки: до першого блоку віднесені економічні та організаційні складові, до другого – його тактичне і стратегічне забезпечення.

Набір засобів, методів, принципів і функцій управління та відповідних заходів щодо його забезпечення, що формують організаційно-економічний блок механізму управління, дозволяють підвищити (зміцнити) рівень економічної безпеки промислового підприємства в довгостроковій перспективі.

В свою чергу, тактичне забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки промислового підприємства полягає у ефективному та раціональному використанні потенціалу його подальшого розвитку за визначеними напрямками, забезпеченні стійкості стану його економічної безпеки та адаптація до поточних нововведень.

Стратегічне ж забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки промислового підприємства полягає у формуванні здатностей підприємства реалізувати власні стратегічні економічні інтереси при певних зовнішніх умовах завдяки захисту від існуючих і потенційних загроз та використанні можливостей, що надає зовнішнє середовище.

Відповідно, моніторинг реалізації організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових під-

приємств також необхідно здійснювати у двох площинах: відносно його організаційної та економічної складових, які практично пронизують механізм, виступаючи платформою для інших складових. Самостійний моніторинг та оцінка складових спрямований на пошук приватних ресурсів, але вони не надають цілісної характеристики механізму. Тому їх повинна завершувати інтегрована

оцінка ефективності організаційно-економічного забезпечення економічної безпеки промислового підприємства, яка спирається на ряд індикаторів (розвиток управлінських компетенцій, ефективне використання потенціалу розвитку підприємства та підвищення ефективності управління підприємством).

Рис. 1. Структура організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств

В рамках цього моніторинг та оцінювання рівня економічної безпеки, що інтегрований з комплексною оцінкою потенціалу розвитку підприємства пропонується здійснювати на основі поєднання статичного та динамічного підходів, визначення пріоритетності використання кількісних показників, створення системи показників і критеріїв як єдиної інформаційної бази для формування обліково-аналітичного забезпечення потреб управління процесом зміцнення ЕБП, вибору комплексу методів, впровадження і використання аналізу та оцінки на всіх етапах процесу управління.

Пропонується всі показники в рамках формування удосконаленого аналітичного інструментарію моніторингу й оцінювання рівня ЕБП, розподілити між двома відокремленими, але послідовно взаємопов'язаними етапами, що сформулюють структурну модель її організаційно-економічного забезпечення:

— формування механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення ЕБП, що здійснюється в зовнішньому середовищі, тобто

з урахуванням дії зовнішніх чинників впливу на ЕБП;

— реалізація механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення ЕБП, безпосередньо пов'язаної з побудовою ефективної системи з урахуванням дії внутрішніх чинників впливу.

Оснoву дії механізму управління становить ув'язування цілей і завдань системи обліково-аналітичного забезпечення ЕБП з методами, засобами досягнення цілей і управлінських рішень, які є елементами управління. Моніторинг процесу створення системи обліково-аналітичного забезпечення ЕБП можна уявити як моніторинг етапів:

- оцінка початкового рівня ЕБП;
- визначення цілей і завдань стратегії забезпечення ЕБП;
- виявлення видів управлінської діяльності, задіяних у забезпеченні ЕБП;
- проектування системи обліково-аналітичного забезпечення ЕБП;

— реалізація механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення ЕБП.

Для оцінки початкового рівня ЕБ промислового підприємства необхідно провести комплексну діагностику його стану із метою встановлення стратегічних і тактичних факторів її підвищення.

В якості основних етапи моніторингу та оцінювання складових організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств запропоновані:

- визначення об'єктів моніторингу та подальшого оцінювання з врахування обмежень у часі, ресурсах та інше;
- вибір критеріїв та системи показників щодо оцінювання рівня ЕБП;
- вибір методу оцінювання;
- безпосередній моніторинг;
- безпосередня оцінка (розрахунки, порівняння, висновки та рекомендації).

Таким чином, аналізуючи зовнішні та внутрішні загрози, управлінський персонал підприємства повинен спрогнозувати найбільш небезпечні з них та розробити систему відповідних заходів щодо їх своєчасного виявлення, попередження або послаблення їх впливу на обліково-аналітичну систему забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

Відповідно, з метою формування ефективного механізму управління процесом зміцнення ЕБП необхідно визначити алгоритм дій щодо формування ефективного процесу забезпечення ЕБП, який реалізується за наступними етапами:

- 1) оцінка можливостей (напрямоків та резервів) щодо зміцнення рівня економічної безпеки підприємства – здійснюється оцінка здатностей підприємства (його управлінських компетенцій та потенціалу розвитку за визначеними напрямками);
- 2) аналіз впливу чинників на середовище функціонування підприємства – здійснюється аналіз зовнішнього середовища та внутрішніх можливостей підприємства з метою визначення можливих загроз за складовими безпеки;
- 3) моніторинг поточного стану економічної безпеки підприємства та формування місії, визначення системи цілей та завдань стратегії подальшого розвитку підприємства з метою зміцнення його економічної безпеки;
- 4) розробка відповідних заходів захисту в рамках реалізації обліково-аналітичного забезпечення механізму управління процесом зміцнення ЕБП та формування комплексної системи їх організації;
- 5) планування та координація реалізації запропонованих заходів;
- 6) контроль результатів практичної реалізації запропонованих заходів;
- 7) внесення корективів існуючу стратегію розвитку підприємства в рамках зміцнення його економічної безпеки;

8) стимулювання результатів діяльності персоналу, задіяного в процесі зміцнення ЕБП, зокрема в рамках підвищення його вартості;

9) оцінка ефективності впровадження запропонованих заходів.

Також наголосити, що механізм оцінювання й моніторингу рівня ЕБП функціонує у режимі перехідних процесів за рахунок зміни структури ресурсів, які приводять до відповідності форми та зміст управління, динамічну рівновагу та гнучкість підприємства як системи.

При цьому альтернативою розподілу етапів організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення ЕБ промислового підприємства на формування та реалізацію може стати концепція етапів життєвого циклу механізму, відповідно до якої етапами оцінювання механізму обліково-аналітичного забезпечення ЕБ підприємства як створеного кінцевого продукту мають бути:

- моніторинг та оцінювання досягнутого рівня або стану кожного виду залучених до його формування ресурсів;
- оцінка перспективних напрямків розвитку механізму управління;
- аналіз відповідності досягнутого рівня (або стану) кожного виду залучених ресурсів цілям розвитку механізму управління;
- розробка варіантів управлінських рішень, які спрямовані на приведення у відповідність досягнутого та перспективного стану виду ресурсів;
- оптимізація управлінських рішень по узгодженню досягнутого та перспективного стану кожного виду залучених ресурсів;
- реалізація оптимальних варіантів управлінських рішень по приведенню в відповідність досягнутих та перспективних видів ресурсів;
- ефективне функціонування варіанта структури залучених ресурсів підприємства й тощо.

Саме даний підхід дозволяє розглядати організаційно-економічний механізм управління процесом зміцнення ЕБП саме з позицій ресурсного підходу, що дозволяє оптимізувати останній за стадіями його ефективного формування та реалізації, та сприяє забезпеченню оперативною інформацією систему управління підприємством в рамках аналізу зовнішніх та внутрішніх загроз з метою розробки та впровадження системи відповідних заходів щодо їх своєчасного виявлення, попередження або послаблення впливу на обліково-аналітичну систему забезпечення ЕБП.

Висновки

Підводячи підсумки, слід зазначити, що управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємства здійснюється в умовах невизначеності впливу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства на ефективність прийняття управлінських рішень, що обумовлює необхідність застосування комплексного та системного підходів.

При цьому економічну безпеку підприємств слід розглядати як універсальну та комплексну категорію, в основі якої закладено систему забезпечення та захисту економічних інтересів підприємств від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, досягання захищеності їх потенціалу розвитку від негативного впливу загроз та небезпек, створення відповідних умов щодо набуття здатності відновлюватись та постійно розвиватись в умовах високо динамічних змін ринкового середовища.

В рамках формування обліково-аналітичного забезпечення реалізації організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств забезпечення економічної безпеки підприємства слід розглядати як вид управлінської діяльності щодо формування, розвитку та реалізації конкурентних переваг і забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта економічної конкуренції. При цьому створення системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підпри-

ємства та організаційно-економічний механізм управління процесом її зміцнення мають відбуватись одночасно: завдання першої полягає в підтримці оптимального рівня економічної безпеки підприємства, завданням другого являється забезпечення її необхідного рівня задля досягнення підприємством своїх тактичних і стратегічних цілей.

Таким чином, визначення співвідношення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки промислових підприємств та управління процесом її зміцнення дозволить врахувати синхронність формування системи обліково-аналітичного забезпечення та відповідного організаційно-економічного механізму управління, оцінити вплив управлінських рішень і динаміки дії чинників впливу на рівень економічної безпеки в рамках удосконалення існуючих методик її моніторингу й оцінювання, що можна визначити в якості перспектив подальших досліджень з визначеної наукової тематики.

Список літератури:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19 червня 2003 р. (остання редакція від 18.05.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. Бендиков // Консультант директора. – 2000. – № 2. – С. 7-13.
3. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів, 2012. – 386 с.
4. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов [Текст] : учеб. для вузов / В.С. Гусев, Б.И. Кузин, М.Д. Медников и др. – СПб. : Очарованный странник, 2001. – 255 с.
5. Модування економічної безпеки: держава, регіон, підприємство [Текст] : монографія / [В.М. Гесць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова та ін. ; За ред.: Геєць В.М.] ; Н.-д. центр індустр. пробл. розвитку НАН України. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 239 с.
6. Мунтіян В.І. Теоретичні засади економічної безпеки / В.І. Мунтіян // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: матеріали Круглого столу (1 листопада 2000 р.) / Відп. ред. С.І. Пирожков, Б.В. Губський, А.І. Сухоруков. – К. : Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки та оборони України, 2001. – С. 53-56.
7. Пономаренко В.С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование [Текст] : монография / Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Чернова Н.Л. ; Харьк. гос. экон. ун-т. – Х. : ИНЖЭК, 2004. – 143 с.
8. Система економічної безпеки держави [Текст] / [О.С. Власюк, А.І. Сухоруков, І.В. Недін та ін.] ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. – К. : Стило, 2010. – 684 с.

Надано до редакції 17.04.2013

Черкасова Світлана Олександрівна / Svitlana O. Cherkasova
cherckeska@gmail.com

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств [Електронний ресурс] / С.О. Черкасова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 2 (7). – С. 22-27. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>